

קרן אדמונד דה רוטשילד

מסמך המלצות

ניצד ישפיע משבר הקורונה על עתיד ההשכלה הגבוהה ככלי למוביליות חברתית?

יולי 2020

מסמך זה הינו תוצר של שיח מומחים מקוון שכינסה קרן אדמונד דה רוטשילד בחודש יוני 2020, אשר עסק בשאלה:

כיצד ישפיע משבר הקורונה על עתיד ההשכלה הגבוהה ככלי למוביליות חברתית?

השיח נערך במעמד השר להשכלה גבוהה – ח"כ זאב אלקין, ויו"ר הוועדה לתכנון ותקצוב (ות"ת) במועצה להשכלה גבוהה – פרופ' יפה זילברשץ ובהשתתפות כ-200 אנשי אקדמיה, נציגי ממשל ארצי ומקומי, נציגי קרנות פילנתרופיות, ארגוני חברה אזרחית וחברות עסקיות. מטרתו, לסמן את ההזדמנויות ואת כיווני הפעולה הנדרשים בסוגיות מרכזיות בהשכלה הגבוהה ובהשפעתה על מוביליות חברתית, לטובת היערכות מיידית ומתן מענה למציאות החדשה.

רקע:

משבר הקורונה שפרץ בישראל במרץ 2020 השפיע על כל תחומי החיים והמשק ובניהם גם על שדה ההשכלה הגבוהה. המעבר ללימודים מקוונים מרחוק תוך זמן התארגנות קצר מאוד, כמו גם מצב החירום החברתי והכלכלי שנוצר, הביאו להשלכות משמעותיות על מערכת ההשכלה הגבוהה ועל הלומדים בה. אנו [בקרן אדמונד דה רוטשילד](#), פועלים בעשור האחרון לצמצום פערים באמצעות הנגשת ההשכלה הגבוהה בפריפריות החברתיות בישראל. הקרן רואה חשיבות רבה במיפוי האתגרים וההזדמנויות שמציאות זו זימנה לנו. זאת במטרה לאגם מידע, יוזמות ומענים שנוצרו עקב המשבר, לבחון את ההזדמנויות ואת הדרכים להגברת מיצוי ההשכלה הגבוהה בקרב אוכלוסיות בפריפריה החברתית-כלכלית ולסייע בתרגום השכלה גבוהה לתעסוקה הולמת.

סקר שערכה קרן אדמונד דה רוטשילד¹ לאור משבר הקורונה מספק משנה תוקף לתופעות הללו ולדחיפות ליצירת מענים לטובת המשך לימודיהם של סטודנטים בכלל וסטודנטים מהפריפריה הגאוגרפית והחברתית בפרט. תוצאות הסקר מראות כי:

- כחמישית מכלל הסטודנטים שוקלים להפסיק את לימודיהם ולנשור בטרם השלמת התואר.
- 55% מהסטודנטים מדווחים שהמוסד האקדמי אינו מקל עליהם.
- קרוב למחצית מהסטודנטים מדווחים כי הלמידה מרחוק מקשה עליהם להמשיך בלימודים, בעוד שרק כרבע מהסטודנטים מציינים כי הלמידה מרחוק מקלה עליהם להמשיך וללמוד.
- סטודנטים בפריפריות החברתיות מתקשים יותר (עולים, חרדים וערבים) ללמוד מהבית. יצוין כי סטודנטיות חרדיות ציינו כי הלמידה מרחוק דווקא מקלה עליהן להתמיד בלימודים גם בתקופה זאת.
- כרבע מהסטודנטים שוקלים כיום להחליף את מקצוע הלימוד למקצוע יותר מעשי, ו-87% מהסטודנטים השיבו כי הם מעדיפים לקבל באקדמיה הכשרה מעשית יותר לשוק העבודה.

לצד האתגרים שזימן משבר הקורונה לשדה ההשכלה הגבוהה, בולטות בתקופה זו גם הזדמנויות לשינוי מערכתי משמעותי:

- התפתחות הלמידה המקוונת תייצר מציאות בה סטודנטים יכולים ללמוד ולסיים את התואר מבלי להגיע פיזית לקמפוס, דבר שיאפשר לסטודנטים מהפריפריה לרכוש השכלה גבוהה בכל עיר בישראל ואף בכל מדינה בעולם; **"לגור בפריפריה וללמוד בהרווארד"**².
- כאשר הידע חוצה אזורים, אוכלוסיות, מדינות ונגיש לכל מקום ואדם שיכול להתחבר לאינטרנט – מבנה מערכת ההשכלה הגבוהה והמוסדות בהכרח ישתנה. בתוך כך, גם מבנה התארים, אופי וכמות הסטודנטים בהכרח ישתנו; **"הקורונה האיצה תהליכים שהחלו להתרחש בהשכלה הגבוהה... מתהליך אבולוציוני לתהליך רבולוציוני"**³.
- זוהי הזדמנות לחשיבה מחדש על תפקידה של האקדמיה – ממערכת שמעבירה ידע, המשתנה כל הזמן והופך לפחות רלוונטי, למערכת מחנכת, **תוך דגש על הקניית כישורי המאה ה-21**⁴.
- חשיבות חיזוק הזרוע המחקרית של האקדמיה כאמצעי שמאפשר להתמודד עם הלא נודע, תוך **מציאת פתרונות לאתגרים גלובליים בפניהם ניצבת האנושות**, דוגמת הקורונה.⁵

1 סקר שנערך עבור קרן רוטשילד ע"י מכון גיאוקרטוגרפיה – השפעת משבר הקורונה על תפיסות סטודנטים את ההשכלה הגבוהה, יוני 2020
 2 מתוך דברי השר להשכלה גבוהה – ח"כ זאב אלקין, [בשיח השותפים המקוון שערכה קרן אדמונד דה רוטשילד](#), יוני 2020
 3 מתוך דברי יו"ר ות"ת במל"ג – פרופ' יפה זילבשץ, [בשיח השותפים המקוון שערכה קרן אדמונד דה רוטשילד](#), יוני 2020
 4 מתוך דברי פרופ' ארנון בנטור – חוקר בכיר במוסד שמזל נאמן בטכניון, [בשיח השותפים המקוון שערכה קרן אדמונד דה רוטשילד](#), יוני 2020
 5 מתוך דברי יו"ר ות"ת במל"ג – פרופ' יפה זילברשץ, [בשיח השותפים המקוון שערכה קרן אדמונד דה רוטשילד](#), יוני 2020

בשיח המומחים נידונו 5 סוגיות מרכזיות שהובילו לתובנות ולהמלצות הבאות:

#1 שוק העבודה 2020 והשפעתו על השכלה גבוהה ועל הפריפריה הגיאוגרפית והחברתית בהובלת: זיקה אב צוק – סמנכ"לית פיתוח עסקי, סיסקו ישראל

המציאות מלמדת שידע אותו רוכשים בוגרי אקדמיה רבים, במיוחד במקצועות ה-STEM, לרוב אינו רלוונטי בסיום לימודיהם ומנגד, הדרישה בתעשייה לכישורים אותם ניתן להקנות באקדמיה, חסרים. נראה כי שוק העבודה פוסט הקורונה יהיה אף מאתגר יותר עבור בוגרי אקדמיה טריים וכדי לסייע למצות את הפוטנציאל התעסוקתי, במיוחד של אוכלוסיות פריפריאליות, יש לחזק את הקשר והשיח שבין האקדמיה לתעשייה. בתוך כך, חברות עסקיות רבות עברו לעבודה מהבית מאז הקורונה, מה שפותח לאוכלוסיות מהפריפריה הגיאוגרפית אפשרויות נוספות להשתלבות בשוק העבודה.

צעדים נדרשים:

האקדמיה צריכה לחבור לתעשייה כדי להכין את הצעירים לעולם התעסוקה במאה ה 21:

- **שינוי תהליכי הלמידה לפרואקטיביים יותר, למידה תוך כדי עשייה** ובתוך כך המרצים כמנחים ומדריכים המקנים גם כישורים.
- **הקניית כישורים ופיתוח יכולות ייזמות** – כישורים של התמצאות וניווט בידע, מסוגלות לעבודה בצוותים ושת"פ עם אנשים שונים (ממדינות שפות תרבותיות שונות) בעבודה למען מטרה משותפת.
- **לימודים בטווחי זמן קצרים יותר, תוך כדי עבודה, life long learning** – הצרכים במשק משתנים בקצב מהיר ולכן יש צורך בלמידה מתמשכת ובשיתוף פעולה בין אקדמיה לתעשייה.
- **היכרות עם האקוסיסטם העסקי** – לצד הלימודים אקדמיים יש להכיר ולחשוף את הסטודנטים לאקוסיסטם העסקי ולגופים הרלוונטיים בכל תחום שהם אמורים להשתלב בו בתום הלימודים.
- **חיבור בין הצרכים המשתנים של המעסיקים ללמידה האקדמית** – הקמת מאגר מידע מבוסס בינה מלאכותית (AI) שיאפשר לאקדמיה להבין בזמן אמת את צרכי התעשייה ובהתאם להקנות את הידע והכישורים הנדרשים בתחומים שונים.
- **שילוב סטודנטים ערבים** – יש לדאוג לכך שגם סטודנטים ערבים יתחילו לעבוד בתחום לימודיהם תוך כדי התואר כדי להכיר והשתלב באקוסיסטם.

#2 השפעות הקורונה על השכלה גבוהה בחברה החרדית

בהובלת: ניצה (קלינר) קסיר – משנה ליו"ר, המכון החרדי לחקר מדיניות

במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל לומדים כיום כ-13,000 סטודנטים מהחברה החרדית.⁶ אוכלוסיה זו הושפעה מאוד ממשבר הקורונה. לצד האתגרים שהתגלו, כגון קשיים כלכליים ומשפחתיים של הסטודנטים שהקשו על הלמידה מרחוק, נראה שהמשבר והלמידה המקוונת הביאו עימם גם הזדמנויות רבות, הכוללות: פתיחות לשימוש בטכנולוגיות, השתתפות נרחבת של סטודנטים והתגברות על חסמים כמו הפרדה מגדרית, וכן פתיחות ללימוד מגוון מקצועות שעד היום לא נלמדו על ידי סטודנטים חרדים, זאת כדי להשתלב בשוק העבודה הנוכחי.

צעדים נדרשים:

- **המשבר הנוכחי יכול להוות הזדמנות לבחינה מחודשת של היחס בין החברה החרדית ושוק העבודה וההשכלה האקדמית** – יש לקיים שיח בין הגורמים הרלוונטיים ולבחון מענים התואמים לרוח התקופה.
- **מגמות דיגיטציה שהוצאו בעקבות המשבר יכולות לתמוך בשילוב רב יותר של חרדים באקדמיה** – יש פוטנציאל רב בעולם הדיגיטלי למתן את חסמי הכניסה לאקדמיה ולמנף את ההזדמנות הגלומה בה.
- **יש צורך להשקיע בהכנת הסטודנטים החרדים לקראת הלימודים ולתמוך במהלכם למניעת נשירה.**
- **עריכת שינוי משמעותי במכינות והתאמתן לאוכלוסייה החרדית** – יצירת מכינות רב תכליתיות בהן ילמדו ידע בסיסי נרחב כשלב ראשון ולאחר מכן התפצלות ללימודים לפי יכולות ותחומי עניין.

#3 השפעות הקורונה על השכלה גבוהה בחברה הערבית

בהובלת: ד"ר ת'אבת אבו ראס – מנכ"ל משותף יוזמות אברהם

במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל לומדים כיום למעלה מ-50,000 סטודנטים ערבים⁷. סטודנטים אלה נפגעו במיוחד עקב במשבר הקורונה והמעבר ללימודים מרחוק. לרבים מהם אין תשתיות מספקות ללמידה מהבית (תשתיות אינטרנט לקויה בישובים הערבים, מחסור במחשבים ומחסור במרחבי למידה בבית), הסטודנטים ומשפחותיהם נקלעו לקשיים כלכליים משמעותיים, וכן פערי שפה וקשיים לימודיים התגברו עקב הלמידה המקוונת. כל אלה ועוד לא אפשרו והקשו מאוד על המשך הלמידה של הסטודנטים.

צעדים נדרשים:

- **יש לקיים חשיבה מערכתית בין משרדי הממשלה הרלוונטיים לטובת הנגשת הלמידה המקוונת והפיזית** – משרד התקשורת יחד עם השר להשכלה גבוהה יפעלו לטובת הרחבת תשתיות האינטרנט בישובים הערבים; כולל סיוע מערכתי לרכישת מחשבים לסטודנטים הערבים על מנת להיערך לשנת הלימודים הקרובה; יחד עם משרד התחבורה יש לפעול להנגשת מוסדות הלימוד ו/או מרכזים יעודיים ללמידה מרחוק. בנוסף, יש לקיים תהליכי חשיבה עם ראשי המוסדות האקדמיים בדבר האתגרים שחווים הסטודנטים הערבים ומתן מענה בהתאם.
- **הקצאת משאבים לחיזוק מערך הליווי ותמיכה לסטודנטים הערבים בתקופת הקורונה והלמידה מרחוק** – המשך עבודה במתכונת חירומית של רכזי תכנית ההנגשה במוסדות האקדמיים התומכים בסטודנטים הערבים (בתקופת משבר הקורונה רבים מהם הוצאו לחל"ת ולא נתנו מענה); הוספת תקן של עו"ס בכל מוסד אקדמי ורכזים אקדמיים בשטח; יצירת מערך סיוע כספי הכולל מלגות מחייה לסטודנטים; חיזוק כישורים רכים ומיומנויות לחיזוק הביטחון וההתפתחות האישית.
- **קליטת אלפי סטודנטים ערבים הלומדים בחו"ל** – רבים מהם חזרו לארץ בשל הקורונה וזקוקים לסיוע בהשלמת הלימודים בישראל. מדובר על סטודנטים מצטיינים בשנות לימודים מתקדמות שחשובים למשק הישראלי, רבים מהם סטודנטים לרפואה.
- **הקמת 2 קרנות מסייעות** – אחת למתן הלוואות/מענקים לסטודנטים. השנייה, קרן סיוע לסטודנטים הערבים הלומדים בחו"ל ונותרו כעת בישראל.
- **שימת דגש על סטודנטים בעלי מוגבלויות מהחברה הערבית החווים קושי כפול בתקופה זו.**
- **הנגשת מידע בערבית לגבי הרשמה ללימודים לשנה הקרובה עבור סטודנטים פוטנציאליים** (קיים הרבה בלבול).
- **הלימוד המקוון כהזדמנות להנגשת הלמידה לאוכלוסיות בוגרות יותר בחברה הערבית, כולל תוכניות להסבה והתפתחות מקצועית**, לטובת השתלבות והתקדמות בשוק העבודה.
- **החיבור בין האוכלוסיות בקמפוס (תקווה ישראלית) מאתגרת בימים אלה של למידה מרחוק** – נדרשת חשיבה איך בכל זאת מתמודדים עם האתגר, מקרבים ומקיימים קשר בין סטודנטים מקהילות שונות.

#4 השפעות הקורונה על נשירת סטודנטים

בהובלת: יפעת סלע – מנכ"לית אלומה ופרופ' גיא הרפז – יו"ר פורום דיקני הסטודנטים בישראל

כ-46.3% מהסטודנטים שעבדו טרם משבר הקורונה פוטרו/הוצאו לחל"ת, 45.8% מהסטודנטים שאיבדו את עבודתם דיווחו כי אינם זכאים לדמי אבטלה⁸. לאור משבר הקורונה והקשיים הכלכליים והלימודיים שהביא איתו לקהל הסטודנטים, קיים חשש מהותי מנשירה בשנה האקדמית הנוכחית, בעיקר בקרב אוכלוסיות פריפריאליות וכן בקרב סטודנטים בעלי משפחות. בתוך כך ישנו קושי של המוסדות האקדמיים באיסוף הנתונים ובבניית תכניות סיוע אופטימאליות בהתאם.

צעדים נדרשים:

- **על המוסדות להיות פרו-אקטיביים מול הסטודנטים כדי לוודא שרואים אותם ושהם מקבלים את העזרה לה הם זקוקים** – גם מול סטודנטים שטרם המשבר לא היו בסכנת נשירה, וגם במחלקות שהיו "בטוחות" וכעת צריכות ליזום אינטרקציה מול הסטודנטים.
- **איסוף נתונים במוסדות – יש לעשות מאמץ לאסוף כמה שיותר נתונים וליצור דוחות מדויקים בהתאם**, לגבי סטודנטים עם פוטנציאל נשירה.
- **ליווי המיועד לשרידות והתמדת סטודנטים בלימודים בעת משבר צריך להתחיל לפני המשבר** – הוצע [מודל לצמצום נשירה](#)⁹ שפותח ע"י קרן רוטשילד, SFI ואלומה, שנכון להפעיל בעת שגרה גם לטובת החירום. המודל כולל ליווי לאורך התואר ע"י רכזים ייעודיים הפועלים באופן פרו-אקטיבי מול הסטודנטים, הכרות אישית עם הסטודנטים וניטור אחרי ההתקדמות שלהם, הנגשה של אפשרויות העזרה (מלגות וכדומה) יוחס אישי.
- **יש לתת התייחסות לסטודנטים במקצועות שלא ניתן ללמוד מרחוק**, בדגש על מדעי החיים בהם נדרשים מעבדות.

#5 מנהיגות סטודנטאילית בעת משבר

בהובלת: שירה אוחנה – סמנכ"לית ידע ופיתוח ארגוני, שותפיות אדמונד דה רוטשילד

כ-33% מהצעירים בישראל¹⁰, ובהם סטודנטים רבים, היו מעורבים חברתית בעת משבר הקורונה. לציבור הסטודנטים יש חוזקות ונכסים חיוניים במשבר לאומי, בתוכם – הנגישות הטכנולוגית, היכולת להשתלב במערכות קיימות והפניות ביחס לבעלי משפחות. האתגר של צעירים בכלל וסטודנטים בפרט שביקשו להיות מעורבים בחודשי המשבר היה נגישות לפלטפורמות התנדבות רלוונטיות למיקום הגאוגרפי ולכישורים שלהם, לצד ליווי במשימה. מרבית הסטודנטים שהיו מעורבים חברתית בתקופת הקורונה עשו זאת דרך ערוצים שאינם המוסד האקדמי בו הם לומדים, כי אם דרך ארגוני חברה אזרחית ופלטפורמות קהילתיות שאינן חלק ממערכת ההשכלה הגבוהה.

צעדים נדרשים:

- **חיזוק תשתיות השותפות בין האקדמיה וארגוני החברה האזרחית בשגרה ובחירום** – ארגונים אלו מייצרים את פלטפורמת ההכשרה וההשמה עבור הסטודנטים. ככל שהקשרים עם המוסדות מוסדרים וחזקים בשגרה כך יש לצפות להיקף ואיכות גדולים יותר של מעורבות סטודנטאילית במשבר.
- **נדרשת חשיבה מערכתית על תפקידה החברתי של האקדמיה בזמן משבר** – תוך יצירת תמריצים לסטודנטים. כך שלצד הציפיות האקדמיות יהיו ציפיות אזרחיות שיתוגמלו בנקודות זכות או בפטור מחלק מהחובות האקדמיות.

8 מתוך סקר שערכה התאחדות הסטודנטים והסטודנטיות בישראל – [כלכלה בצל הקורונה](#), מאי 2020

9 מודל אג"ח חברתי לצמצום נשירה שפותח ע"י קרן רוטשילד, SFI ואלומה

10 מתוך מחקר של קרן גנדיר ודלויט – [תמונת מצב הצעירים/ות לאור משבר הקורונה](#), יוני 2020

סיכום:

משבר הקורונה הביא עימו אתגרים והזדמנויות לשדה ההשכלה הגבוהה והלומדים בה. אלה משפיעים על כלל הסטודנטים ובמיוחד על אוכלוסיות מהפריפריה הגיאוגרפית והחברתית בישראל. אם נשכיל להיערך לקראת הבאות, נוכל לצמצם את הפגיעה באוכלוסיות אלה ואף למנף את ההזדמנויות שמשבר הקורונה מזמן לנו, לטובת הרחבת ההשתתפות והמוביליות החברתית של מגוון אוכלוסיות, באמצעות השכלה הגבוהה.

קרן אדמונד דה רוטשילד